

Dorina CHI -TOIA,
 Marcu Mihail DELEANU
 (Universitatea „Eftimie Murgu” din
 Re i a)

Preocup ri de romanistic în Banat la sfâr itul secolului al XIX-lea cu privire la Acad. Simeon Manguica

Abstract: By researching the Romanian language spoken in Banat and comparing it to other Romance languages and their dialects, Simeon Manguica was more of an early Romanist than a late Latinist. He belongs to what Sextil Puscariu called the ethnological moment in Romanian studies, anticipating the geopolitical advantages of blood kinship between the Romanians in Austro-Hungary and the French, the Italians and the Spanish. “A history of the Romance languages and their dialects” writes Mayer-Lubke, “becomes a history of communication that deepens the political and administrative history of Europe.”

Keywords: *dialect, Romanistic studies, philology, arguments, etymology*

Rezumat: Prin cercetarea limbii române vorbite în Banat în compara ie cu limbile romanice i dialectele acestora, Simeon Manguica a fost mai degrab un romanist timpuriu decât un latinist întârziat. El se încadreaz în ceea ce Sextil Pu cariu a numit *momentul etnologic* al romanisticii, intuind avantajele geopolitice ale înrudirii de sânge a românilor din Austro-Ungaria cu francezii, italienii, spaniolii. „O istorie a limbilor i dialectelor romanice”, scria Mayer-Lübke, „va deveni o istorie a comunic rii care poate s adânceasc istoria politic i administrativ ” din Europa.

Cuvinte-cheie: *dialect, romanistic , filologie, argumente, etimologie*

1. Avocatul Simeon Manguica de la Oravi a (jud. Cara -Severin), ajuns membru onorar al Academiei Române în 1890, a fost considerat, la prima vedere, un continuator anacronic al colii Ardelene în Banat. În realitate, prin preocup rile sale folclorice, istorico-filologice i dialectale, prin bibliografia citat , se poate spune c a fost mai degrab un romanist timpuriu decât un latinist întârziat. Prin scrierile sale îl putem încadra în ceea ce Sextil Pu cariu a numit *momentul etnologic* al romanisticii. Pe urmele c r ii lui Damaschin Bojinc *Anticile romanilor*, Manguica a cercetat mo tenirea latin din cultura noastr popular i din limba român , mizând, în mod sigur, pe avantajele geopolitice ale românilor din Austro-Ungaria rezultate din înrudirea cu francezii, italienii, spaniolii. Prin raportarea frecvent a cuvintelor române ti din Banat, dar nu numai de aici, la corespondentele lor romanice, Simeon Manguica a intuit ceea ce va scrie W. Meyer-Lübke câteva decenii mai târziu: „O istorie a limbilor i dialectelor romanice va deveni o istorie a comunica iei [comunic rii – n.n.] care poate s adânceasc istoria politic i administrativ .” (*Apud* Pu cariu 1974: 147).

2. Preocup rile de romanistic ale lui Simeon Manguica veneau într-un context în care adep ii/urma ii b n eni ai colii Ardelene continuau ideile acesteia în condi ii cultural-religioase specifice Banatului din a doua jum tate a secolului al XIX-lea. A a cum scria Petru Oalldede în studiul: *Despre coordonatele b n ene ale colii Ardelene* (în SLLFolc. III, 1976, p. 249-272), originea latin a limbii române, justificat de corifeii ardeleni, nu mai era pus la îndoial de înv a ii europeni. În Banat îns interesul na ional românesc impunea demonstrarea faptului c limba român nu i-a pierdut caracterul romanic, a a cum sus inuse, printre al ii, sârbul maghiarizat Sava Tököly, c limba valahilor de-aici era *sl veneasc amestecat cu italieneasc* , iar *valahii sau rumânii nu-s de vi roman* . Ipoteza lui Tököly a fost comb tut de Damaschin Bojinc i demontat de Eftimie Murgu prin teoria cuvintelor române ti de prim necesitate (*die Wörter der ersten Noth*), care sunt, în propor ie covâr itoare, de origine latin , spre deosebire de restul vocabularului (*Accidental-Wörter*). Replica lui Murgu nu a r mas f r ecou printre europenii care au trecut prin Banat i au scris despre românii de-aici. Îns statutul ma ter al limbii române în plan administrativ, interzicerea ei în coal i biseric , unde se foloseau maghiara i limba slavilor rascieni, nu în ultimul rând scrierea ei cu alfabet chirilic generau înc unele confuzii în lucr rile unor înv a i str ini.

3. A a se explic faptul c fra ii Arthur i Albert Schott, partizani ai românilor din Banat i ai latinii limbii lor, scriau despre *slavo-valaha din Banat*, în prefa a volumului *Walachische Märchen*, basme i povestiri din zona Oravi ei (volum ap rut la Stuttgart i Tübingen, în 1845). S-ar putea ca prin glotonimul *slavo-valah* fra ii Schott s fi în eles nu graiurile subdialectului b n ean, ci faptul c , în Banat, limba cvasioficial în biserica era cea a sârbilor rascieni i scrierea cu litere chirilice a limbii române.

3.1. Fra ilor Schott nu le-a sc pat aspira ia panslavist a sârbilor în raport cu românii din Banat:

„În ultima vreme, când pretutindeni popoarele mari i mici lupt pentru recunoa terea propriilor lor valori, valahii s-au ridicat i ei la aspira ii asem n toare [...] în opozi ie cu slavii, profund detesta i, numi i aici rascieni. Unii [sârbi - n.n.] merg atât de departe încât, pornind de la confesiunea greceasc a valahilor, de la elementele slave p trunse în limba lor i de la literele chirilice, îi declar pur i simplu slavi; îi numesc slavi latiniza i sau italiciza i. O afirma ie care [...] poate p rea ridicol unei persoane obiective, c ci atât esen a limbii valahe, cât i istoria acelor ri ofer o sumedenie de contraargumente.” (Schott 2003: 77-78).

Problema care se punea, pentru europeni ca fra ii Schott, era „*dac Rusia ar trebui s închid Dun rea sau dac ar fi cazul ca Apusul, în primul rând Germania, cu popula ia i cultura ei, s se reverse spre R s rit.*” În asemenea condi ii geopolitice, românii intrau, cu sau f r voia lor, în competi ia dintre *panslavism*, *biserica ortodox* (cu limba de cult greac sau slavon) i Austria cu Germania, reprezentând *biserica catolic* i *scrierea latin*. (Ibidem: 79-80). Din aceast perspectiv european a dezideratelor na ionale pentru românii din Banat se cuvin reevaluate preocup rile de romanistic ale lui Simeon Mangiuca.

4. Dintr-o scrisoare trimis lui C. A. Rosetti, ministrul cultelor i instruc iunii publice în 1866, când s-a înfiin at *Societatea literar* care avea s devin Academia Român , afl m c pe Mangiuca îl preocupau limbile romanice i dialectele acestora înc din vremea studen iei (1852-1856) la Facultatea de Drept i tiin e Administrative a Universit ii din Budapesta. Atunci a început s - i procure primele c r i reprezentative pentru domeniul romanisticii. În 1866 publicase deja câteva articole despre limbile romanice, despre înrudirea românei cu acestea, contribu ii originale sau prelucr ri i traduceri.

a. *Observa iuni critice asupra articolului despre limba romana din Svitiera (Elve ia)*, în: FMIL, 11-12/1858, replic la un articol scris de At. M. Marienescu.

b. *Paralelismu italo-romanu*, în: *Ibidem*: 34/1858.

c. *Traptatu despre cercarea originei precum a limbelor, asia si a natiuniloru ce le vorbescu*, în: C, 60-63/1865, o traducere a introducerii la volumul lui Bernardino Biondelli, *Saggi sui dialetti galo-italici*, Milano, 1853.

d. *De originea limbelor romane*, în: *Ibidem*, 64/1865, traducere din G.F. Burguy, *Grammaire de la langue d'oïl*, Berlin, 1853.

e. *Semnu despre folosul unei catedre de limbe neolatine asem nate*, în: *Ibidem*: 66 i 67/1865, dup Vegezzi-Ruscalla din „Girinale d'Istruzione e d'Educazione”. Anno III: *Cenno sull'utilita della cattedra di lingue neolatine comparate*.

f. *De coloniele romane (valache) in marginile Italiei*, în: *Ibidem*, 68/1865, traducere dup B. Biondelli, *Studi linguistici*, Milano, 1856.

g. *Observatiuni critice asupra discursului despre istoria literaturii italiene de dr. Iosif Hodo* , în: A, 96/1866.

4.1. Trimiterile la limba latin i la dialectele limbilor romanice apar i în studiul *De însemn tatea botaniceii romanesci* din F, 43-49/1874, dar mai ales în *Studii limbistice. O sut de etimologii revindicate (sic!) elementului roman, contra Miklosich i Cihac* (în: F, 16-22/1883, preluat în L, 40-104/1883) i în *Cinci-zeci de etimologii de cuvinte b n ene ti de origin roman cari nu sânt introduse în dic ionare* (F, 6-10/1884).

4.2. Pentru preg tirea filologico-lingvistic a lui Mangiuca în direc ia romanisticii sunt gr itoare cele 29 **trimiteri bibliografice** la tratate de baz din domeniu i la glosare dialectale italiene, franceze, retoromane, catalane. Dintre acestea, 25 **le avea în bibliotec** , de unde se vede c nu se l uda f r temei când scria, în 1866, c deja de 16 ani studia dialectele romanice, *spesând* pentru procurarea c r ilor necesare (C 1866, 61-63), chiar stricându- i „*s n tatea trupului i vederea ochilor...*”. Pentru c nu am avut posibilitatea s consult m o bibliografie complet a dialectologiei romanice, vom transcrie autorii i titlurile a a cum le-a redat Simeon Mangiuca, notând în parantez de câte ori apar în note.

Angeli, *Vocabolario veronese-ital.*, Verona, 1821; Azzi, *Vocabolario ferrarese-ital.*, Ferrara, 1857 (2); Banfi, *Vocabolario milanese-ital.*, Milano, 1852 (11); Biondelli, *Dialetti gallo-italici*, Milano, 1853 (6); Biundi, *Dizionario siciliano-ital.*, Palermo, 1857 (2); Burguy, *Grammaire de la langue d'oïl*, (t. III, glossaire, Berlin,

1856 (2); Carisch, *Wörterbuch der rhätoromanischen Sprache*, Chur, 1848, supliment; Cihac, *Dict. etym. daco-romane, éléments slaves etc.*, 1879 (4); Couzinié, *Dictionnaire romano-castraise*, Castres, 1850; Diefenbach, *Glossarium latino-germanicum mediae et infimae aetatis*, Francofurti a/M, 1857 (2); Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, edit. 2, tom I, Bonn, 1856; *Etym. Wörterbuch der romanischen Sprachen*, Bonn, 1853 (4); Du Cange, *Glossarium [ad scriptores] mediae et infimae latinitatis*, Parisiis, 1840 (8); Finamore, *Vocabolario dell'uso abruzzese*, Lanciano, 1880 (5); Hecart, *Dictionnaire rouchi-français*, Valenciennes, 1834; Laurian i Massim, *Dic ionarul Academiei*, Bucuresti, 1871 (3); Meschieri, *Vocabolario mirandolese-ital.*, Bologna, 1876 (3); Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-latinum*, Vindobonae, 1862-1865; *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien, 1867 (2); Monti, *Vocabolario dei dialetti della città e diocesi di Como*, Milano, 1845 (14); *Vocabolario della Galia cisalpina e celtico*, Milano, 1856; Morri, *Vocabolario romagnolo-ital.*, Faenza, 1840 (7); Nazzari, *Vocabolario vicentino-ital.*, Oderzo, 1876 (2); Olivieri, *Dizionario genovese-ital.*, Genova, 1825 (5); Porru, *[Nou] Dizionariu sardu-ital.*, Casteddu, 1832 (3); Rosa, *Dialetti e costumi di Bergamo e Brescia*, Bergamo, 1857; Saura, *Diccionario catalana-castellana*, Barcelona, 1859; Toni, *Vocabolario bolognese-ital.*, Bologna, 1850 (4). De ad ugat autori i titluri din alte studii ale lui Manguuca. (Vezi Deleanu 2002, 118-119). Nu apar în lista c r ilor din biblioteca lui Manguuca urm toarele lucr ri: Barcean, *Vocabolariu romano-nem esc*, Sibiu, 1868; Beronie, *Dictionnaire bas-limousin*; Blanc, *Grammatik der ital. Sprache*, Halle, 1844; Ferreira, *Dictionarium latino-lusitanicum*, Parisiis, 1855; Sulzer, *Dialetti romanici*, 1855; i Émile Picot.

4.3. Sigur c valoarea unei cercet ri nu este dat de num rul mare al surselor bibliografice, mai ales atunci când se for eaz limitele adev rului tiin ific. Dar nu se pot nega preocuparea lui Manguuca pentru a- i constitui o bibliotec de specialitate, interesul s u pentru c r i ap rute în Fran a, Italia, Austria, Germania, Elve ia, Spania, România, cea mai veche din 1821 (Angeli), apoi 1825 (Olivieri), 1832 (Porru), 1846 (Blanc) .a. Printre acestea, lucr ri semnate de autori celebri în lingvistica romanic a secolului al XIX-lea, pe care le avea academicianul de la Oravi a: **L. Diefenbach**, cu cinci titluri (printre care: *Über die romanischen Schriftsprachen*, 1858); **Fr. Diez**, patru titluri (pe lâng cele citate: *Romanische Wortschöpfung*, 1875; *Zwei altromanische Gedichte*, 1852); **Du Cange**, cu lucrarea citat , în VII volume (1840-1850); **Fr. Miklosich**, cu ase titluri (printre care: *Lautlehre der rumunischen Dialekte*, 1881; *Die slavischen Elemente in Rumänischen*, 1862)¹.

Merit semnalat, a adar, interesul manifestat de Manguuca pentru asemenea c r i i str dania de a le avea în bibliotec , dovad c tia, cum spunea el în 1866, ce lucr ri *cust* în Europa despre dezvoltarea „ *tiin ei lingvistice a limbilor romane*.” (C 1866, 61, 268). Simeon Manguuca era la curent i cu pia a c r ii de la noi i din alte p r i. Fiind consultat, în 1874, în leg tur cu achizi ionarea de noi volume pentru Casina din Oravi a, propune o edi ie mai ieftin a lexiconului Pierer: „*Eu potu se intrebu ce consta ultima edi iune in Leipzig, si credu ca cu multu mai efinu o vom puté procura*.”

4.4. Lucr rile amintite apar i în adnot rile f cute de Manguuca pe dic ionarul lui Cihac, *Dictionnaire d'étimologie daco-romane, I. Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*, 1870, exemplar ajuns la Biblioteca Academiei din Bucure ti, donat de Vincen iu Babe , care l-a g sit în Biblioteca Mocionian . La aceste însemn ri i la altele asem n toare se refer Ilia Tr il într-un portret postum:

„Dac mai tr ia, interesante lucruri ar mai fi având s dea publicit ii, înc o sumedenie de noti e de istorie i mai ales de filologie. Era înc rnat latinist i jurist, încât s-a luat la trânt cu atletul Cihac în ale limbisticeii, încercând s cuceriasc o sut de etimologii romanice dela acesta. Cuno tea toate dialectele din Italia, Spania, i le compara foarte ingenios cu graiul daco-rom n.

P cat de notele i marginalele pre ioase, de cari îi erau pline c r ile din biblioteca sa, d ruit de familie Asocia iunii.

Dumnezeu tie cine i când va culege rodul gândirilor sale.” (P 14/1907).

¹ Dintre autorii consulta i de Simeon Manguuca sunt cita i la Iorgu Iordan, în *Lingvistica romanic ...*, EA, 1962, doar urm torii: *B. Biondelli, Fr. Diez, Du Cange, Fr. Miklosich, G. Porru*. La Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, e citat frecvent L. Diefenbach.

5. Argumentele folosite de Simeon Manguica pentru a demonstra că limba română și-a păstrat caracterul romanic sunt de două feluri.

a. O primă categorie înne de ceea ce Hasdeu va numi, în 1896, **conservatorismul** b n enilor din punct de vedere dialectal. Iată ce-i scria Manguica lui Hasdeu în 1888 în acest sens:

„În limba noastră (din Cara – n.n.) [avem] mai multe cuvinte în forme latino-italiene ti cari nu se află la alii români [...] cred eu din aceste motive cum că noi suntem autoctonii romani ai Banatului. În limba noastră se află r d cini de cuvinte, unde la alii se află numai cuvinte derivate.”

Prin *r d cini* de cuvinte Manguica în elegea termenii latini p stră i în Banat, iar scopul cercet rilor sale de romanistică a fost, cum aflăm din aceea i scrisoare, „*r sturnarea ipotezelor despre formarea limbei i a na iunei române ti pre insula balcanic* .”

b. A doua categorie de argumente o constituie asem n rile fonetice i semantice între unele b n enisme i termeni din dialecte ale limbilor romanice, îndeosebi ale italienei, corespondente considerate de Manguica înrudiri etimologice.

6. Nu insistăm aici asupra celor câteva intui ii corecte i asupra etimologiilor fanteziste propuse de el. A făcut-o i Doina Babeu, în cartea *C rturarul b n ean Simeon Manguica – cu privire specială la opera lingvistic* , Timi oara, Editura Mirton, 1997. Amintim doar că rom. *ma e*, pus de Sextil Pu cariu în rela ie cu regionalismele italiene *matta* i *mazze*, a fost discutat de Manguica, în 1883, în leg tură cu lat. med. *matia* i sardul *mazza*.

6.1. Mai citim doar câteva exemple:

• **încimpí** „a se ghemui pe vine” are, în MDA, etimologia în + *cimpi*, cu *cimpi* < v. sl. *kempati*. Manguica trimite la b n . *âmp*, care în dialecte italiene e *zampa*, dar i *ciampa*. (F 10/1884);

• **pi erei** „copii colind tori” are etimologie nesigură în MDA, care trimite la alb. *picerr* „mic de statură , copil”. Manguica descoperă în dialecte italiene corespondentele *piciaraja* „ragazzaglia [...] va s zic *copilam* , *mul ime de copii*” i *piccirillo* „copil”. (F 6/1884);

• **r c nel** „rana arborea, laubfrosch”: „*Etimologia zace în italianescul «raganella»: specia di ranocchio verde. In Finamore: Vocabolario dell'uso abruzzese, Lanciano 1880 pag. 144 aflăm «racanella» pentru: specie di ranocchio...*” (F 6/1884).

7. La prima edi ia a Colocviului Interna ional *Comunicare i cultur în Romania european* , desfășurat la Timi oara sub genericul: *Latinitate. Romanitate. Românitate*, se cuvine să -i amintim pe oamenii de cultură din Banat al căror el în viaă a fost raportarea lingvistică a românită ii la romanitatea europeană . Unul dintre ace tia a fost acad. Simeon Manguica din Oravi a, mai pu in cunoscut sub aspectul preocup rilor sale de romanistică .

Abrevieri

A – „Albina” (Viena, Pesta)

C – „Concordia” (Budapesta)

F – „Familia” (Oradea)

FMIL – „Foaie pentru minte, inimă i literatură ” (Bra ov)

L – „Lumin toriul” (Timi oara)

MDA – *Mic dic ionar academic*, I-IV, Bucure ti, Editura Univers enciclopedic, 2001-2003.

P – „Progresul” (Oravi a)

Pu cariu 1974 – Sextil Pu cariu, *Cercet ri i studii*, Bucure ti, Editura Minerva, 1974.

Schott 2003 – Arthur i Albert Schott, *Basme valahe* [...] Traducere, prefaă i note de Viorica Ni cov. [Ia i], Polirom, 2003.

SLLFolc. – „Studii de limbă , literatură i folclor” (Re ia)

Bibliografie

„Albina”, Viena, Pesta, 96/1866.

Babeu, Doina, *C rturarul b n ean Simeon Manguica – cu privire specială la opera lingvistic* , Timi oara, Editura Mirton, 1997.

„Concordia”, Budapesta, 1865, 1866.

- „Familia”, Oradea, nr. 43-49/1874; 16-22, 40-104/1883; 6-10/1884.
„Foaie pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, nr. 11, 12, 34/1858.
„Luminătorul”, Timișoara, 40-104/1883.
Mic dicționar academic, I-IV, București, Editura Univers enciclopedic, 2001-2003.
„Progresul”, Oradea, nr. 14/1907.
Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, Editura Minerva, 1974.
Arthur și Albert Schott, *Basme valahie* [...] Traducere, prefață și note de Viorica Nișcov. [Iași], Polirom, 2003.
„Studii de limbă, literatură și folclor”, Reșița, vol. III, 1976.